

SZEMLE

THE LAWS OF RUS' – TENTH TO FIFTEENTH CENTURIES

TRANSLATED AND EDITED BY DANIEL H. KAISER.

FORWORD BY RICHARD HELLIE

(A régi Oroszország törvényei, 10–15. század)

Salt Lake City, Utah, Charles Schlacks Jr., 1992. LXVIII, 188 p.

(The Laws of Russia. Series I. Medieval Russia vol. 1.)

Charles Schlacks Jr. már több éve ad ki különböző sorozatokban, kétnyelvű kiadványokban kelet-európai törvényszövegeket, így többek között az 1526 előtti magyar törvényeket is. Az orosz törvényeket három sorozatban tervezi, az első a régi Oroszország a 17. század végéig, a második a császári Oroszország, a harmadik pedig Szovjet-Oroszország, de már készülöben van egy negyedik, a posztsovjet korszakból is. Az itt ismertett kötet, melynek előszava egyébként 1993. június 25-i keltezésű, az első sorozat nyitó kötete.

A szerkesztő rövid előszava csak technikai kérdésekre tér ki: a cikkelyek beosztását olykor megváltoztatták, vagy egyáltalában cikkelyekre bontották a szöveget. A régi orosz történelem ismert szakértője, Richard Hellie, hosszabb előszavában az egész régi, a 18. századig terjedő orosz jogfejlődésről ad áttekintést. Összeveti a 907 és 1649 közti korszakot, a 10. században egy éppen kialakulóban lévő államról van szó, a második évszám esetében már egy fejlett jogrendszerrel rendelkező államról, amely gazdasági szempontból ugyan a Karolingkor szintjén áll (a terméshozam még mindig csak 3:1, a korabeli nyugati fele), de jóformán minden más szempontból már egyenrangú a Nyugattal. A jog fejlődésére a bizánci és a litván jog hatott erősen. A jogtörténet általános problémája, mennyi a hazai eredetű jogszabály és mennyi a külföldi hatás. Erre nézve sok elmélet van, de teljes bizonyosság kevés. A kora középkori Pravdák mindig valamilyen belső zűrzavar esetében jöttek létre, céljuk a rend helyreállítása volt, a magántulajdon, a társadalmi hierarchia védelme. Az ebben a kötetben közölt törvények 1497-ig voltak érvényesek. Akkor hozta meg III. Iván a Szugyebnyiknek nevezett törvénykönyvet, amely már fejlett gazdasági színvonalról tanúskodik, különösen a kereskedelem vonatkozásában, és elsősorban hazai forrásokból építkezett. Az egyházi törvényekre azt szokták mondani, hogy azok mintegy kisajátították a szokásjogot. A pszkovi és novgorodi törvényhozás már jóval fejlettebb, a nagyjából egykorú moszkvai még elég primitív. Az 1497., 1550., 1589. és 1606. évi Ulozensenyiek Hellie szerint a középső korszakot jelentik az orosz jog fejlődésében, ezek már egyértelműen triadikus (vertikális) jogot mutatnak, itt már nem a Gemeinschaft, hanem a Gesellschaft létezik. Nyugati jogi normák nem találhatók ezekben, pedig ekkoriban elég sok nyugati vetődött el erre. Csak az 1606-osról feltételezhető, hogy az I. Ál-Dmitrij lengyel környezetében jött létre. A korszak lezárása az 1649-es Ulozensenyie, a nagy törvénykönyv, amely sok esetben az 1588-as Litván Statútumra megy vissza, de annak pl. nagyon kegyetlen büntetőjogi intézkedéseit valamelyest enyhíti. A börtönbüntetés helyett előnyben részesíti a testi fenytést. Bizánci befolyás ebben a törvénykönyvben is van, de jórészt a Litván Statútum révén került be a szövegbe. Az eljárási vagy az egyházjogban nem mutatható ki bizánci hatás. Bizáncban a nők helyzete jobb volt, mint Oroszországban, az orosz jogrendszer ebből a szempontból inkább a rómaiakra emlékeztet. Ezt a törvénykönyvet 1200 példányban nyomtatták ki, s azután még egyszer ugyanennyiben. Nyilván kielégítette a kor igényeit. A későbbi 17. századi törvények a kereskedelmet szabályozták.

Kaiser bevezetése szorosabban a kötetben közölt törvényekhez kapcsolódik, néhány részletkérdésben eltér Hellie véleményétől, ami csak igazolja a törvényszövegek problematikus voltát. Az első rész a Bizánccal kötött 907., 911., 944. és 971. évi kereskedelmi szerződések szövegét közli, ezek csak az Őskronikában maradtak fenn, az első valószínűleg később került bele, a további szerződések alapján íródott. Ezek még óskandináv szokásjogot tükröznek.

A következő rész a korai orosz magánjog emlékeit mutatja be, a Rövid, a Bővített és a Rövidített Orosz Pravdat, az elsőnek csak két 15. századi másolata maradt fenn, a Bővítettből 75 másolat, mindkettő jelen formájában a 13. század elejéről származik, bár a szöveg szerint Jaroszláv nagyfejedelem és fiainak a törvénykönyve. A Rövidített Pravda valószínűleg későbbi keltezésű.

Az egyházjog vonatkozásában már 8 oklevelet és statútumot közöl a kötet. Eredetük bizonytalan, az is, amit a szövegek magukról állítanak. Vlagyimir statútuma 14. századi, majdnem 200 másolat maradt fenn belőle. Jaroszláv statútuma 15. századi, mintegy 90 másolattal. Valamennyi rendelkezés lényege az, hogy családjogi és egyéb ügyekben az államhatalom az egyháznak engedi át a bíraskodást, ami egyik alapvető ismérve az egyház és állam összefonódásának.

Sokkal szofisztikáltabb a későbbi magánjog. A kötet Novgorod négy különböző fejedelemmel kötött szerződését közli: a fejedelem eléggé szűk hatásköréről, meg a csak részben fennmaradt novgorodi és a teljes egészében megmaradt pszkovi törvénykönyvet, mindkettő főképp a kereskedelem és a hitelélet vonatkozásában hoz számos rendelkezést. Valószínűleg a 16. századból valók a kéziratok, a novgorodi nem sokkal a város meghódítása után készülhetett, ezért talán el is túlozza a fejedelem hatalmát.

Az utolsó rész a moszkvai törvényhozás emlékeit foglalja magában, ez jóval primitívebb viszonyokat tükröz a pszkovi és novgorodi szövegeknél. A metropolita igazságszolgáltatására vonatkozó szöveg bizonytalan eredetű. Juskov a 13–14. századra datálja. A dvinaei és beloozerói oklevelek Moszkva terjeszkedését és a helyi közigazgatás formáját mutatják. A gyilkosságokra vonatkozó szabályzat egyetlen 15. századi másolatban maradt fenn, valószínűleg 1450 körül keletkezett. A lopásról szóló egy későbbi gyűjteményben maradt fenn, Tyihomirov szerint igen magas állású klerikus műve. A tanúkról szóló törvény egyértelműen bizánci eredetű, a 9. századi Procheiros Nomos és a 8. századi Eclogából való átvétel, első 31 cikkelye azért valamelyest adaptált az orosz viszonyokhoz, a 32–35. cikkely önálló.

A bevezetők után következik maga a szöveg, az ósláv mai helyesírással bal oldalon, az angol fordítás a jobb oldalon. Az 1–126. lap voltaképpen kétszer ismétlődik, mert az orosz és angol szöveg azonos lapszámon található. A fordítás pontos, [] közt számos kiegészítéssel a lakonikus ósláv szöveghez. Az igazán nem zavaró, hogy pl. az egyik helyen az ósláv szöveg darvat és hatyút említ, a fordítás felcseréli a sorrendet. Az ilyen apróságok a legjobb fordítóval is elfordulnak. Nagyobb baj, hogy a terminus technicusok fordítása nem mindig azonos, az ósláv tiun hol steward, hol overseer, vagy a szmerd a szövegben peasant, a glosszáriumban peasant agriculturalist. A zakladnyk egyszer indentured servant, egyszer meg indentured person. Mászszor stewardnak fordítja a szöveg a kljucsnjyokot. Kaiser valóban hol fordít, hol középkori angol kifejezéseket alkalmaz, de ebből az következik, hogy a prisztav és a pozovnik egyaránt bailiff. A tiszjackij millenarius fordítása pontos, de semmitmondó, éppígy a szotszkij – centurio.

Persze az ilyeneken sokat segít a glosszárium, amely latin betűs átírásban közli (az orosz ábécé sorrendjében) az orosz terminusokat, kellő magyarázattal. A bevezető szövegekhez tartozik még három jó térkép és néhány, nyomdatechnikailag gyenge kivitelű kép az egyes kéziratokról. A válogatott bibliográfia legnagyobb részét szovjet kiadványokat sorol fel, angol átírásban.

Külön kell szólni az Indexről. Van orosz és angol, a személyekről, helynevekről és elsősorban persze a terminusokról, de ez csak a törvényszövegeket öleli fel, az egyéb szövegekre nem tér ki. Mindig megadja a lapszámot (most már tudjuk, két párhuzamos oldalon ezek azonosak) és a cikkely számát. A kettő nem teljesen azonos, a vol címszó például több cikkelyt sorol fel, mint az ox címszó. Az angol egyébként bővebb, mert több jogi terminust is felvesz.

A szövegeket egyébként a szerkesztő – egy kivétellel – szovjet kiadványokból vette át, mint már jeleztük, mai orosz helyesírással. Az előző külön meg is jegyzi, hogy nyelvészek így aligha tudják használni, de az egész sorozat jogtörténészek számára készült.

A sorozatban egyébként korábban két kötet jelent meg eddig. Az egyik az 1649-es törvénykönyvet közli, amely voltaképpen 1830-ig érvényes volt: *The Muscovite Law Code (Ulozhenie) of 1649. Part I. Text and translation. Translated and edited by Richard Hellie. Irvine, California, 1988. Charles Schlacks Jr., XV., 426 p. (The Laws of Russia. Series I. Medieval Russia vol. 3.)*

A másik II. Katalin két 1785-ös kiváltságlevele a nemességnek és városoknak: *Catherine II's Charters of 1785 to the Nobility and the Towns. Translated and edited by David Griffiths and George E. Munro. Bakersfield, California, 1991, Charles Schlacks Jr., LXXVI, 256 p. (The Laws of Russia. Series II. Imperial Russia vol. 289.)*

Talán érdemes volt ezzel az ismertetéssel a szakemberek figyelmét felhívni az egész sorozatra. A kiadó nagy misziót teljesít ezzel a sorozattal, mert régi, elszórt kiadványokban lévő szövegeket gyűjt egybe, a részben magyarázó angol fordítás révén pedig megkönnyíti a szövegek használatát. Remélhető, hogy a sorozat még számos, kelet-európai érdekű köteté mihamarabb megjelenik.

Niederhauser Emil